

RUSUH Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakóltesi Dergisi/**RUSUH** Uşak University the Journal of Faculty of Islamic Sciences

ISSN: 2791-7398

June/Haziran 2022, 2 (1): 7-27

rusuhdergisi@usak.edu.tr

Kurtubî Tefsiri'nde Meânî İlmi Uygulamaları
Ilm al-Maâni Practices within Tafsir al-Qurtubi

İsmail Erken

Dr. Öğr. Üyesi, Kâtip Çelebi Üniversitesi, İslami İlimler Fakóltesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Lecturer, PhD, Katip Celebi University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Basic Islamic Science

Izmir, Turkey

ismail.erken@ikc.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-4327-4496>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi/Received: 27.04.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 6.6.2022

Yayın Tarihi/Published: 30.6.2022

Cilt/Volume: 2

Sayı/Issue: 1

Sayfa/Pages: 7-27

Atıf/Cite as: Erken, İsmail. "Kurtubî Tefsiri'nde Meânî İlmi Uygulamaları [Ilm al-Maâni Practices within Tafsir al-Qurtubi]". *Rusuh Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakóltesi Dergisi - Rusuh Uşak University the Journal of Faculty of Islamic Sciences* 2/1 (Haziran 2022):7-27

İntihal/Statement of Publication Ethics: Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, Turnitin kullanarak benzerlik raporu alınmış ve araştırma/yayın etiğine uygunluğu onaylanmıştır. /This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using Turnitin, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright: 2022 by Uşak University, Faculty of Islamic Sciences, Uşak, Turkey

KURTUBÎ TEFSİRİ'NDE MEÂNÎ İLMİ UYGULAMALARI***Öz**

Bu çalışma, tam adı Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî'nin (ö. 671/1273) "el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân ve'l-Mübeyyinü limâ tazammenehû mine's-Sünneti ve Âyi'l-Furkân" tefsirinin meânî ilmi açısından incelenmesini ve değerlendirilmesini içerir. Kurtubî, tefsirinde ayetleri açıklarken sözlükbilim, dilbilim ve söz sanatlarına dair açıklamalar yapar. Bu sebeple tefsirin dil yönü güçlüdür. Müfessir tefsirde belâgat konusuna sözlük ve dilbilim konularından daha az yer verir. Fakat tefsirin mukaddimesinde Kur'ân'ın rey ile tefsiri için bu bilimin konularının bilinmesini zorunlu görür. Arapça'da belâgat olarak isimlendirilen retorik yani söz sanatlarının amacı bir lafzı mana açısından en uygun ve en etkili duruma getirmektir. Meânî ilmi bilindiği üzere Arap dilinin ifade hallerini/çeşitlerini ele alır ve belâgatın beyan ve bed'î ilimleri ile birlikte üç bölümünden biridir. Müfessir mukaddimesinde belirttiği üzere bu ilmi bilmeden ayetlerin anlamının kavranmasının zorluğundan bahseder. Bu sebeple tefsirinde isnâd, fasl ve vasl, te'kid, îcâz, kasr, inşa/haber ve takdim/te'hir gibi meânî ilminin konularını ayetleri anlama bağlamında ele alır. Çalışmada müfessirin ele aldığı bu konular örnekleri ile birlikte değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Kurtubî, Meânî, Tefsir, Belâgat, Fesâhat.

ILM AL-MAĀNI PRACTICES WITHIN TAFSIR AL-QURTUBI**Abstract**

This study includes analyses and assessments of "al-Jami li Ahkam al-Qur'an va'l-Mubayyinü Lima Tadammanahu min as-Sunnah ve Ayi'l-Furqan" which is written by Abu Abdallah Mohammad b. Ahmad Abu Bakr b. Farh al-Qurtubi within the scope of ilm al-Maāni. While Qurtubi interprets ayahs, he also makes explanations about lexicology, linguistics, and rhetoric. Therefore, the interpretation has a strong linguistic feature. The exegete gives less place to the subject of rhetoric in tafsir than the subjects of dictionary and linguistics. However, in the introduction of tafsir, he considers its necessary to know the subjects of rhetoric for the interpretation of the Qur'an with opinion. Rhetoric, is named as balagha in Arabic, has an aim to compose the sentence in the most convenient and effective form according to meaning. In this respect. As it is known that ilm al-Maāni consists of the wording styles of sentence and it is the third part of balagha with al-bayan and al-badi'. As the exegete mentions in the beginning of his interpretation, it is too tough to understand the meaning of ayahs without this knowledge. So he handles topics of ilm al-Maāni such as 'fasl' and 'wasl', emphasize, 'i'jaaz', 'khabar' and conditionals, hastening the predicate and delaying the subjects". Subjects which the exegete deals with will be assessed with the examples.

Keywords: Qurtubi, al-Maāni, Interpretation, Balaghat, Fasahat.

* Bu çalışma doktora tezinden türetilmiştir: İsmail Erken, "el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân'ın Filolojik Açıdan İncelenmesi", (Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020).

Giriş

Bir sözün söyleyeninin ağzından çıktıktan sonra en önemli ve temel amacı dinleyiciye ifade edilmek istenen şeyi tamamıyla aktarabilmesidir. Lafız, bu amaca hizmet etmek için konuşan tarafından ustaca tertip edilmelidir. Ayrıca lafız yine durumun ve muhatabın ihtiyaçlarını karşılayabilecek yeterlilikte düzenlenmelidir. Bütün bu süreç söz sanatlarını kullanabilmek ve anlayabilmek ile mümkündür. İlahi hitap yani Kur'ân, bu amacı en iyi şekilde gerçekleştirir ve bu özelliği ile mucizevî bir özelliğe sahip ifade gücüne sahiptir.

Kur'ân Hz. Muhammed'e vahiy yolu ile 23 sene içerisinde peyderpey indirilmiş -yani bir anlamda hitap edilmiş- bir kitaptır. Vahyin ilk döneminde Hz. Muhammed'in açıklamaları ve cevapları ile başlayan anlama çabası sonrasında müfessirler/din âlimleri tarafından devam ettirilmiştir. Bu anlama çabası içinde anlaşılması için Arapça olarak gönderildiğinden dolayı¹ Arap dili önemli bir araştırma alanı olmuştur. Müfessirler ve dilbilimciler bu araştırma sürecinde sözlük, dil bilim ve söz sanatları üzerinde araştırmalar yapmıştır. İmam Kurtubî olarak bilinen, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî'nin (ö. 671/1273) (kendi isimlendirmesi ile) yazmış olduğu *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân ve'l-Mübeyyinü limâ Tazammenehû mine's-Sünneti ve Âyi'l-Furkân* adlı tefsir de böyle bir çabanın ürünüdür. Bu çalışma meânî ilminin mezkûr tefsirde yerini aktarmayı/göstermeyi amaçlar.

Kurtubî nisbesinden de anlaşılacağı üzere günümüzde İspanya sınırları içerisinde yer alan ve o zaman Muvahhidler Hanedanlığı'nın² (1147-1238) sınırları içinde bulunan Kurtuba'da dünyaya gelmiştir (Cordoba). Doğum tarihi 6/12. yüzyılın sonları veya 7/13. yüzyılın başları olarak bilinmektedir. Müellifin çiftçi olan babası Hıristiyan İspanyolların saldırısı sebebi ile vefat etmiştir (3 Ramazan 627/3 Temmuz 1230).³ Emeviler ve Hıristiyan İspanyollar arasında var olan bu savaş ortamı neticesinde müellif Kurtuba'dan (1236)⁴ İskenderiye'ye geçmiştir. Ardından Feyyûm ve Mansûre beldelerine ilmi seyahatler gerçekleştirmiş ve Kahire'de bir süre yaşayan müfessir ömrünün sonuna kadar kalacağı Said bölgesindeki Münyetü Benî Hasîb'e yerleşmiştir. Burada 9 Şevval 671'de (29 Nisan 1273) vefat etmiştir.

Kurtubî Kur'ân ayetlerini açıklamaya çalışırken Arap diline ait ilimlerden faydalanmıştır. Dilbilim ve lügat açısından daha zengin bir içeriğe sahip olan tefsirde ayetler meânî ve beyân ilimlerinde yer alan sanatlar bağlamında da incelenmiştir. Müellifin, rey ile tefsir meselesini ele alırken yüzeysel bir Arapça bilgisinden ziyade (meânî ilmine ait) ihtisar, hazf, takdîm-te'hir gibi konuları bilmeden bir görüş belirtmenin hata olduğunu söylemesinden bu alana da özen göstereceği sonucu çıkarılabilir.⁵ Ama tabi bunu ifade ederken az önce zikrettiğimiz üzere belâgat konuları nispeten daha az yer kaplar. Belâgat içerisinde de meânî ve beyân ilmi kapsamındaki sanatlar alanında söz söylemiştir.

Kurtubî'nin belâgat konularını ele alırken yararlandığı ve zikrettiği âlimlerden bazıları şunlardır:

¹ Yûsuf Sûresi 2. ayet.

² Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları (Siyasi Tarihi)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017), 215-238.

³ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân ve'l-Mübeyyinü limâ Tazammenehû mine's-Sünneti ve Âyi'l-Furkân*, thk. Abdullah b. Abdî'l-Muhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2006), 5/412-413; Özdemir, *Endülüs Müslümanları*, 234.

⁴ Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları (Kültür ve Medeniyet)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017), 165.

⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/59.

- Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî el-Ferrâ' (ö. 207/822)
- Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc el-Bağdâdî (ö. 311/923)
- Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ammâr b. Ebi'l-Abbâs el-Mehdevî (ö. 440/1048-49 [?])
- Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Cürcânî (ö. 471/1078-79)
- Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelüsî (ö. 541/1147) İbn Atıyye el-Endelüsî

Müellif tefsirde belâgat ve fesâhat hakkında açıklamalar yapar. Bu bağlamda müfessir, Mâide Sûresi 99. ayette geçen “الْبَلَاغُ” kelimesini ele alır. Bu kelime ile belâgat kelimesinin aynı asıldan olduklarını aktarır. Belâgati “lafızlarla en güzel biçimi oluşturarak manayı nefse ulaştırmak” şeklinde tanımlar.⁶

Kurtubî “إِنَّ مِنَ الْبَيِّنَاتِ لَيْسَ حَرًا”⁷ hadisinin belâgatın ve fesâhatın övülmesi ve yerilmesi şeklinde anlaşıldığını ve yerilmesinin sebebinin ise söz söyleme kabiliyetinin kötü bir amaçla yapılması olduğunu söyler.⁸ Müellif Kur’ân’ı anlamak için elzem gördüğü bu bilimin kullanım amacına göre yerilip övüldüğünü ifade eder.

Bu açıklamalardan yola çıkarak yazarın belâgatın iyi veya kötü amaçlarla da olsa mananın lafızlara dökülmesi konusunu ele alan bir ilim olduğunu düşündüğünü söyleyebiliriz.

Müfessir fesâhat konusuna da değinir. Kanaatimiz odur ki ona göre bu iki kavramın ayrışması konusu tefsirde muğlaktır. Örneğin Kurtubî bir ayet içerisinde iki emir, iki nehiy, iki haber ve iki müjde paylaşılmasını fesâhatten sayar. ⁹ Esasen bu zikri geçen konular meânî ilminin konularıdır.

Ayrıca, Kur’ân’ın fesâhatini ele alırken “Fasihler onun karşılığını ortaya koymada aciz kalmıştır. Beligler benzeri hususunda dilsizdirler”¹⁰ şeklinde bir ifade kullanan müellif Kur’ân’ı fesâhatin zirvesi olarak görür. Burada da görüldüğü üzere iki ayrı kavram söz konusu gibidir.

Kur’ân’ın i’câzını tefsiri içinde birçok yerde ele alan Kurtubî mukaddimesinde konuyla ilgili bir kıyasa yer verir ve onu şiir ile kıyaslar. Kur’ân’ın nazımının şiir ya da ona benzer bir şey olmadığı gibi Arap dili ve tüm dillerin üstünde bir nazım özelliğine sahip olduğunu belirtmiştir.¹¹

Yine mukaddimedede Kur’ân’ın i’câzıyla ilgili bir benzerinin getirilip getirilemeyeceğine değinen müellif, Nazzâm (ö. 231/845) ve Kaderiye’den “Arapların Kur’ân’ın bir benzeri getirmesini engellemesi sebebi (sarfe¹²) ile Kur’ân’ın i’caz özelliği olduğu” görüşünü aktarıp bu görüşe karşı çıkar. Bunun kabul edilmesinin Kur’ân’ın mucizevi özelliğine hâlel getireceğini

⁶ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 8/225; Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Fârâbî el-Cevherî, *es-Sihâh Tâcü’l-Luga*, thk. Ahmed Abdülgaffur Attâr (Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn, 1987), 4/1316-1317.

⁷ Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, thk. Hişam Hamid el-Buhari (Riyad: Daru Alemi’l-Kütüb, ts.), “Nikah”, 48 (Hadis no: 5146).

⁸ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 2/274-275.

⁹ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 1/120-122.

¹⁰ Örnek olarak da Kasas Sûresi 7., Âl-i İmrân Sûresi 185., Ankebût Sûresi 40. ve Hûd Sûresi 41-44. ayetlerini paylaşır. Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 1/5.

¹¹ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 1/116-117.

¹² Yusuf Şevki Yavuz, “Sarfe”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 08.10.2020).

söyler. Kur'ân'ın bir benzerinin hiçbir canlı tarafından getirilmesinin mümkün olmadığını söyler.¹³

Meânî ilmî belâgatın üç alanından biridir. Kazvînî, duruma uygun bir şekilde Arap dilinin ifade hallerinin/çeşitlerinin bu ilim ile öğrenildiğini belirtir. Yani bu ilmin kuralları sayesinde, kelamın maksadı farklı ifade kalıpları yoluyla duruma uygun olarak belirtilir ve bu ilim bu ifadelerin oluşumlarını konu edinir.¹⁴

Bu makalede, Kurtubî tefsirinde tespit edilen isnâd, fasl ve vasl, te'kid, îcâz, kasr, inşa/haber ve tahsis konuları ele alınacaktır.

1. Haber ve İnşâ' Cümleleri

Haber cümlesi ya da diğer bir deyişle haberî cümle ifade ettiği anlamın doğru veya yanlış olma ihtimali bulunan cümledir.¹⁵ İnşâ ise haber cümlesine kıyasla doğruluğu ve yanlışlığı söz konusu edilemeyen cümledir. Kısaca istek/dilek bildiren cümlelerdir. Aynı haber cümlesi gibi bu cümlelerde ikiye ayrılır. Bu iki grup talebî ve gayr-i talebî inşa cümleleridir. Talebî inşâ içerisinde emir, nehiy, istifham, temennî ve nidâ üslupları yer alır. Gayr-i talebî inşâ' çeşit itibariyle çok olmakla beraber bazıları; taaccüb, yemin, medh, zemm ve recâ üsluplarıdır.¹⁶

Kurtubî tefsirde hem haber cümleleri için hem de inşa cümleleri için temel anlamlarının dışına çıkıldığında oluşan yeni manayı okuyucuya aktarır. Mukaddimede ise yedi harf ile nâzil olma konusunu ele alırken bu yedi harfin yedi üslup olduğu düşüncesini değerlendirir. Bu konu daha çok yedi harfle ilgili olsa da müfessir son görüş içinde konumuz ile alakalı bir konuyu işlemektedir. Son görüş olarak ele aldığı bu görüşte yedi anlatım tarzını yedi harf olarak sunmaktadır. Bunlar: Emir, nehiy, vaad, vaid, kıssa, cedel ve emsaldır. Bu görüşe karşı çıkan Kurtubî, bunların hiçbirinin harf olarak isimlendirilmediğini ve bu görüşün gerekçelerinin zayıf olduğunu belirtir.¹⁷

1.1. Haberî Cümleler

Kurtubî A'râf Sûresi 81. ayette¹⁸ geçen "إِنَّكُمْ" lafzının Nâfi' ve Hafs tarafından haberî cümle olarak kesreli tek bir hemze ile okunduğunu, bu şekilde önceki ayette geçen "الْفَاحِشَةُ" lafzını açıklayan bir cümle haline geldiğini ve böylece öncesi ve sonrası ile bağımlı koparması sebebiyle soru harfinin cümle başına dâhil edilmesinin doğru olmadığını aktarır. Geri kalanların iki hemze ile soru cümlesi olarak okuyup bunun uyarı/azarlama anlamına getirdiklerini, bunun doğru olduğunu çünkü öncesi ve sonrasının müstakil sözler olduğunu zikreder.

Müellif istifhamın bu cümleye dâhil edilmesinin uygun olmadığını ve benzemeyen iki şeyin birbirine benzetildiğini belirtir.¹⁹

¹³ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/119.

¹⁴ el-Hatib el-Kazvînî, *el-İzâh fi Ulumi'l-Belâga* (Beyrut: Daru'l-Mektebeti'l-İlmiyye, 2003), 23; Ahmed el-Haşimî, *Cevâhiru'l-Belâga* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriye, 1999), 46.

¹⁵ Ebu Yakub Yusuf İbni Ebi Bekr Muhammed b. Ali es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987), 166.

¹⁶ Sekkâkî, *Miftâh*, 165, Kazvînî, *el-İzah*, 108; el-Haşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, 69-70; Ahmed Matlûb, *Mu'cemu'l-Mustalahâti'l-Belâgiyye ve Tetavvuruhâ* (Bağdat: Matba'atu'l-Mecme'î'l-İlmi'l-'Irâkî, 1983), 1/332-334.

¹⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/78-79.

¹⁸ "إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُشْرِقُونَ"

¹⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 9/278.

Kurtubî iki farklı okuyuş sebebi ile gündeme gelen haberî veya inşâî cümle olma ihtimalini değerlendirir. Her iki ihtimalin de mümkün olduğunu ve uygun olacağını söyler. Bu konuda verilen örneklerle karşı çıkar.

1.1.1. Emir Anlamı

Müellif haber cümlelerinin iki temel amacı dışında ifade ettiği anlamları konu edinir. Örneğin Bakara Sûresi 145. ayette geçen “وَمَا أَنْتَ بِتَابِعٍ قِبَلَتَهُمْ” ibaresinin haber cümlesi lafızıyla emir (yani nehiy) anlamı (Sen de onların kiblesine uymayacaksın/Sen onların kiblesine uyanlardan değilsin) içerdiğini söyler.²⁰

1.1.2. Vaad Anlamı

Kurtubî Bakara Sûresi 237. ayette ise (إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ) ibaresinin haber olup iyi olanlara ve iyi olmayandan sakınanlara vaad anlamında olduğunu belirtir.²¹

1.1.3. Alay Anlamı

Müellif Hûd Sûresi 87. ayette de “إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ” lafzının Katâde'nin²² görüşü ile alay etme ve dalga geçme anlamında olduğunu ifade eder.²³

1.1.4. Azarlama Anlamı

Müfessir “تَمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ” ayetinde²⁴ ise (Bakara Sûresi 92. ayet) azarlama (Sonra da buzağıyı put edindiniz!) anlamında olduğunu söyledikten sonra bu ibarede تَمَّ'nin و bağlacından azarlama üslubunda daha belîğ olduğunu söyler.²⁵ Bu iki atıf görevini yerine getiren unsur arasında bu bağlamda bir kıyas yapması dikkat çekicidir.

1.1.5. Diğér Anlamlar

Bu zikrettiğimiz örneklerin yanı sıra müellif Bakara Sûresi 2. ayette²⁶ nehiy²⁷, 220. ayette²⁸ uyarı²⁹, Hûd Sûresi 40. ayette³⁰ tehdit³¹ üslubunda kullanılan haber cümlelerinden bahseder.

1.2. İnşâî Cümleler

1.2.1. İstifhâm Cümleleri

Tefsirde soru cümlelerinin anlamlarından da bahsedilir. Örneğin Hâkka Sûresi 3. ayette “وَمَا أَذْرَاكَ مَا الْحَافَةُ” ibaresinde yer alan sorunun var olan şeyi yüceltme amacıyla olduğu aktarılır.³²

²⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 2/446.

²¹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 4/174.

²² Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, thk. İbnu Abdi'l-Maksûd b. Abdi'r-Rahîm (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, ts.), 2/496.

²³ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 11/194.

²⁴ el-Bakara 2/92.

²⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 2/254.

²⁶ “لَا رَبَّ فِيهِ”

²⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/246.

²⁸ “وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ”

²⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 3/452.

³⁰ “فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ”

³¹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 11/113.

Müddessir Sûresi 27. ayette ise “وَمَا أَدْرَاكَ مَا سَعَىٰ” sorusunun mübalağa anlamında olduğu belirtilir.³³ Neml Sûresi 20. ayette de “مَا لِي لَا أَرَىٰ الْآلِهَةَ” sorusu ile yok olma durumuna işaret edecek belirtiler üzerinde durulduğu zikredilir.³⁴

Bu örneklerin yanı sıra müellif Yunus Sûresi 42. ayette³⁵ soru ibaresinin zahiren soru fakat anlam olarak olumsuzluk anlamına geldiğini söyler. Aynı Sûrede 2. ayette yer alan “أَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا” sorunun takrîr ve tevbih anlamında olduğunu ifade eder.³⁶ Tevbe Sûresi 78. ayette “أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ” ibaresinde sorunun kınama anlamında olduğunu beyan eder.³⁷ Tevbe Sûresi 7. ayette “كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ رَسُولِهِ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ” ibaresinde soru lafzının taaccüb anlamında olduğunu söyler.³⁸ Müellif A'râf Sûresi 53. ayette “فَهَلْ لَنَا مِنْ شُعَاءٍ” sorusunun temennî³⁹, “وَكَيْفَ أَخَافُ مَا أَشْرَكْتُمْ” sorusunun (En'âm Sûresi 81. ayet) inkâr⁴⁰ ve En'âm Sûresi 22. ayette “أَلَيْسَ شِرْكًاؤُكُمْ الَّذِينَ كُنْتُمْ تُزْعَمُونَ” sorusunun yüze vurma⁴¹ anlamında olduğunu okuyucuya aktarır.

1.2.2. Emir Cümleleri

Müellif ayetlerde geçen emir cümleleri üzerinde durmuştur. Örneğin Bakara 40. ayette geçen “وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ” lafzı hakkında emir ve cevabı olduğunu ifade etmiştir.⁴²

Ayrıca emir cümlelerinin normal anlamlarının dışına çıkması üzerine yorumlarda bulunur. Örneğin Tevbe Sûresi 82. ayette geçen “فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا” lafzının tehdit⁴³, En'âm Sûresi 141. ayette “كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ” ifadesindeki ilk emrin mübahlık ikincisinin vaciblik⁴⁴, Bakara Sûresi 23. ayette “فَاتُوا بِسُورَةٍ” lafzında emrin aciz bırakma (ta'cîz)⁴⁵ ve Bakara Sûresi 48. ayette yer alan “Korkun!” emrinin vaîd⁴⁶ anlamlarında olduğunu söyler.

Ayrıca tefsirde emir lafzı ile olmayan emirler de belirtilir. Bakara Sûresi 83. ayette geçen “وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا” ibaresinin emir olduğu söylenir.⁴⁷ Fakat aynı zamanda İbn Ebi Able'nin 4/36. ayette “وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا” lafzında geçen kelimeyi ref ile إْحْسَانًا olarak okumuş olduğu ve bu sayede anne babaya ihsanın vacib olduğu anlamına getirdiği belirtilir. Diğer kâriflerin ise nasb halinde okudukları ve

³² Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/189.

³³ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/381.

³⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 16/132.

³⁵ “أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَلَوْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ”

³⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 10/448, 506.

³⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 10/314.

³⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 10/117.

³⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 9/236.

⁴⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 8/444.

⁴¹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 8/339.

⁴² “Bana verdiğiniz sözü tutun, ben de size verdiğim sözü yerine getireyim”; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 2/8.

⁴³ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 10/317.

⁴⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 9/52.

⁴⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/350.

⁴⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 2/73.

⁴⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 2/289.

bu okuyuşa göre anlamın أَحْسِنُوا إِلَيْهِمَا إِحْسَانًا cümlesindeki gibi pekiştirme minvalinde olduğu zikredilir.⁴⁸

2. Te'kid

İfadelerin muhataba göre kimi zaman daha vurgulu bir şekilde zikredilmesi gerekir. Örneğin sizin görüşünüze şüpheli bir yaklaşım sergileyen muhataba talebî bir kelam ile hitap edilmelidir. Ama durum söylediklerinizi inkâr edeceği bir aşamada ise inkârî kelam kullanılır. Arap dilinde bu pekiştirmeyi sağlayan ve sözü muhataba göre uyarlamaya yarayan bazı edat ve harfler bulunmaktadır.⁴⁹

Müfessirin çoğu yerde cümleyi pekiştiren bu edatlar ve benzeri diğer öğeler üzerinde durduğunu görüyoruz. Bu başlık altında müellifin bu pekiştirme yani te'kid konusuna nasıl yaklaştığı üzerinde duracağız. Örneğin müellif Enfâl Sûresi 59. ayette⁵⁰ bir grubun اِنَّ ile başlayan ifadenin isti'na'fi bir cümle olmasının pekiştirme anlamı için daha uygun olduğunu belirtir.⁵¹ Fiile benzeyen harf üzerine yapılan bu seçim ile müellif pekiştirmeye göre bir kıyas yapar. Söylediklerinden anlaşılacağı eğer bu ifade öncesi ile ilişkili bir ifade olsaydı pekiştirme anlamının durumu değişmiş olacaktı.

Kurtubî Enfâl Sûresi 41. ayette de “وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ” ifadesinde ikinci “اِنَّ” lafzının ilki için te'kid olduğunu söyler.⁵² Bu örnekte müellifin tekrar üzerine kurulu bir pekiştirmeden bahsettiği açıktır.

Mü'min Sûresi 59. ayette ise müellif pekiştirme harflerinin birlikte kullanımı hakkında ilgi çekici bir bilgi paylaşır. İki te'kid harfi olan اِنَّ ve ل lafzının aynı anlamı ifade etmesi sebebiyle aynı yerde gelediklerini aktaran müfessir bu durumun Basralılara göre aynı şekilde اِنَّ ve اِنَّ arasında da vuku bulduğunu ve Hişam'ın⁵³ bunu uygun gördüğünü “اِنَّ اِنَّ زيدا منطلق حق” örneğiyle paylaşır.⁵⁴

اِنَّ زيدا Müellif اِنَّ زيدا في الدار لجالس (Muhakkak Zeyd evdedir, kesinlikle oturmaktadır) kullanımı ile اِنَّ زيدا في الدار لجالس (Muhakkak Zeyd gerçekten evdedir, kesinlikle oturmaktadır) kullanımının mümkün olduğunu fakat اِنَّ زيدا لجالس في الدار cümlesi ile اِنَّ زيدا لجالس في الدار cümlesinin uygun olmadığını aktarır. Burada اِنَّ زيدا لجالس في الدار cümlesinin ardından bu harfin sadece اِنَّ'nin ismi veya haberine geleceğini

⁴⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 6/302.

⁴⁹ İbtidâî Haber: Muhatabın bilgilendirilmesi için yalın ve sade ifadeler; Talebî haber: Muhatabın verilecek bilgi hakkında şüphesi olduğu durumda ifadenin bir pekiştirme ile desteklenerek oluşturulmuş hali; İnkârî haber: Muhatabın verilecek bilgiye reddedecek durumda bulunması halinde ifadenin birden fazla pekiştirme ile desteklenerek oluşturulmuş halidir. Kazvînî, *el-İzâh*, 28-29; es-Seyyid eş-Şerif el-Cürçânî, *el-Hâşiyetü ale'l-Mutavvel*, thk. Reşid A'radî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, 2007), 65-66. Ayrıca bk. el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, 67-70; Ahmed Matlûb, *Mu'cem*, 2/6-9, 467-468; Mehmet Akif Özdoğan, “Arap Dilinde Muhatabı İknâ Etme Açısından Haberi Cümlede Tekid Edatlarının Rolü”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/17 (2011), 11-32.

⁵⁰ “وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُوا سَبَقُوا إِنَّهُمْ لَا يُعْجِزُونَ”

⁵¹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 10/53-55.

⁵² Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 10/18.

⁵³ Ebu Abdillâh Hişam b. Muaviye ed-Darir (ö. H. 209) olması muhtemeldir.

⁵⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/374.

ve ikisine birden gelemeyeceğini belirtir.⁵⁵ Müfessirin fiile benzeyen bir harfin cümlesinde cerr ve mecrûrun müteallakına takdîm olduğu durumlarda cerr ve mecrûrun ل harfini kabul edebileceğini aksi takdirde ise haber tamam olduktan sonra uygun olmayacağını belirttiğini anlayabiliriz. Müellif burada te'kid unsuru ile dilbilimsel bir analizi beraber yapmaktadır.

Mü'min Sûresi 59. ayette “إِنَّ السَّاعَةَ لَأْتِيَةٌ” lafzını ele alırken ل harfinin (haber konumuna kaydırılmış ibtidâ lâmi) ا'nin haberine gelen te'kid harfi olduğunu söyleyen müfessir, bu harfin esas kullanımının cümlenin başında olması gerektiğini ve bunu Sîbeveyhi'nin de söylediğini aktarır. Bu harfin cümle içerisinde kaydırılmasını ا ile aynı anlamı (pekiştirme) eda etmelerine bağlar.⁵⁶

Müellif Tevbe Sûresi 108. ayette (لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لِمَسْجِدٍ) ve Yusuf Sûresi 8. ayette (إِذْ قَالُوا لَيُوسُفُ) ل bu harfin kasemi karşılayan bir harf olduğunu beyan eder. Fakat sonrasında te'kid harfi de olabileceği ihtimaline değinir.⁵⁷ Müellifin fiili benzeyen bir harfi takip etmeyen bu harfi önce kase yapısının karşılığı olarak düşündüğü sonucuna ulaşılabilir.

Pekiştirmenin yollarından biri de cümleye zâid bir harf eklemektir. Tefsirde ayetler ele alınırken bu harfler okuyucuya aktarılır.

Müellif Mâide Sûresi 13. ayette ise “فِيمَا نَقُضُّهُمْ مِيثَاقَهُمْ” ifadesinde ما harfinin zâid olup te'kid için geldiğini tartışır. Burada konu açısından dikkat çeken açıklamalarda bulunur. Bu şekilde bir sözü pekiştirmenin o sözün nazımının güzelliği ile muhatap üzerinde etki gücünü artıracaklarını ifade eder. Yani sanatsal bir değerlendirme yapar. Ayrıca bir lafız kullanarak yapılan te'kidin, tekrar ile te'kid konumunda olduğunu ifade eder.⁵⁸

Müellif kimi zaman ayetlerin i'râbı üzerinde dururken cümleyi pekiştiren masdarları da ele alır. Nisâ Sûresi 11. ayette geçen “فَرِيضَةً” kelimesini müekked masdar olarak ifade eder.⁵⁹

Pekiştirme bağlamında müfessirin zikrettiği bir diğer konu da zamirlerdir. Örneğin Tevbe Sûresi 104. ayette “أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ هُوَ يُمِيتُ النَّوْبَةَ” ifadesinde munfasıl zamirin sadece tövbeyi Allah'ın kabul ettiğine te'kid olduğu ve zamirin olmaması durumunda da resulün kabulünün Allah'ın kabulü olma ihtimalinin belirttiği söylenir.⁶⁰

Tekrar da yine bir cümlenin anlamını pekiştirme yollarından biridir. Bu aynı lafızlarla veya anlamları yakın kelimelerle olur. Müellif En'am Sûresi 125. ayette geçen “حَرْجًا” kelimesinin darlık anlamında olup حَرْجًا ile aynı manada olduğunu ve bu kelimenin farklı lafızla tekrar olduğu için güzel bir kullanım olduğunu belirtir.⁶¹ Dikkat edileceği üzere aynı anlamlı iki farklı kelimenin tekrarının güzel olduğunu söylerken bir pekiştirmeden bahsetmez. Ama güzellik kastı bir sanat olabilir.

⁵⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 16/402.

⁵⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/374.

⁵⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 10/178; 11/261.

⁵⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 7/379-380.

⁵⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 6/125.

⁶⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 10/366.

⁶¹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 9/24-25.

Müellif Mâide Sûresi 2. ayette ise birr ve takva kelimelerinin yan yana zikredilmesini te'kid ve mübalağa anlamına bağlayanların var olduğunu söyler. Çünkü onlara göre her birr takva olduğu gibi takva da birrdir. Fakat buna karşın İbn Atıyye'den ise bu şekilde bir düşüncenin kelimelerin anlam sınırlarının aşılması ile mümkün olabileceğini nakleder.⁶² Kurtubî "حَطِيئَةٌ أَوْ إِثْمًا" lafzının Nisâ Sûresi 112. ayette bu şekliyle zikredilmesini aynı mananın farklı lafızlarla ifade edilmesi olduğu için te'kide bağlar.⁶³ Zikredilen üç örnekte de görüleceği üzere mevzu farklı lafızlarla tekrardır. Müellif ilk örnekte güzel olarak nitelerken ikinci örnekte İbn Atıyye'nin muhalif sayılabilecek görüşünün yanında te'kid ve mübalağa olarak niteleme yapar. Son örnekte ise müfessir sadece te'kid olmasını açıklamakla kalmaz bu tekrar niteliği hakkında da açıklama yapar.

Kurtubî Bakara Sûresi 59. ayette aynı lafzın tekrarı ile tekrar edilen şey üzerine bir ta'zim yani bir anlamda pekiştirme olduğunu ifade eder. Bu ayette "قَبَدَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ" ibaresinde iki kere "zulmedenler" lafzının geçmesi üzerine bu lafzın izmar edilmeden yani gizlenmeden tekrar edilmesini zikredilen şeyin ta'zimine bağlar. Ayrıca bu çeşit tekrarın iki şekilde olacağını söyler:

1- Söz tamamlandıktan sonra kullanılması: Bakara Sûresi 79. ayet buna örnek olarak verilir.

2- Söz tamamlanmadan önce izmar edilmiş kelime yerinde zahir olanın tekrarı: Bunun için Hakka ve Kârîfa Sûreleri ilk ayetleri örnek verilmiştir. Kurtubî ta'zim niyeti olmadığında bu ayetlerin "الْحَاقَّةُ مَا هِيَ، وَالْقَارِعَةُ مَا هِيَ" şeklinde zikredilmesi gerektiğini söylemiştir. Yine ek olarak Vakıa Sûresinin 8-9. ayetlerini⁶⁴ zikretmiştir.

Görüldüğü üzere müellif bu şekilde bir pekiştirmeyi iki gruba ayırır: Cümlenin tamamlanması ve tamamlanmadan yapılan tekrar.⁶⁵

Müellif tefsirde bir pekiştirme yöntemi olarak yapılan işi gerçekleştiren şeyin zikredilmesini aktarır. Örneğin Bakara Sûresi 79. ayette "يَكْتُوبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ" lafzının te'kid amaçlı olduğunu çünkü yazma eyleminin bir tek bu uzuv ile gerçekleştirilebileceğini söyler. Ayrıca bu tarz bir kullanıma örnek olarak Enam Sûresi 38. ayeti (وَلَا طَائِرٌ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ) ve Âl-i İmrân Sûresi 167. ayetini (يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ) gösterir.⁶⁶

Tefsirde muzâri fiile gelen müşedded ve muhaffef ن harfinin pekiştirme anlamından da bahsedilir. Hatta bu pekiştirme unsurunun diğer yapılarla olan ilişkisi de ele alınır. Örneğin Enfâl Sûresi 57. ayette "إِنَّمَا تَتَفَقَّهُهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرَّ بِحِمِّ مَن خَلَفَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَدَّكُرُونَ" ibaresinde şart ve cevabı içerisinde Basralılardan ما'nın cümleye girişi ile te'kid nununun geldiğini söylediklerini ve Kûfelilerden ise

⁶² Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, thk. Abdusselam Abdüşşâfi Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, h. 1422), 2/150; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 7/268-269.

⁶³ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 7/121.

⁶⁴ "فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ"; "وَأَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ"

⁶⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 2/132-133.

⁶⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 2/222.

şart yapılarında -onların haberî cümlelerden ayrılması sebebiyle- ما ile şeddeli ve şeddesiz te'kid nununun olabileceğini nakleder.⁶⁷

Müellif Nahl Sûresi 51. ayette “إِلَهِينَ اثْنَيْنِ” lafzında sayının⁶⁸ ve Bakara Sûresi 196. ayette geçen “عَشْرَةَ” lafzının⁶⁹ pekiştirme olduğunu söyleyerek sayı lafızları ile te'kid anlamı arasında bir bağ kurar.

Kurtubî tefsirde başka pekiştirme yöntemlerini de aktarır. Bakara 102. ayette “لَمَنْ اشْتَرَاهُ” ibaresinde yer alan ’ın yemin lamı olup te'kid için geldiğini söyler.⁷⁰ Buruc Sûresi 10. ayette “إِنَّ” ifadesinde lafzının ilk ayetteki yeminin cevabı olduğunu söyleyen müellif yemin ile cevabı arasına i'tirazi cümlelerin girmesinin anlamı pekiştirdiğini ifade eder.⁷¹ Nahl Sûresi 79. ayette ise “أُفٍّ لَكُمْ” lafzındaki ه harfinin te'kid olduğunu belirtir.⁷² Saf Sûresi 5. ayette de “وَقَدْ تَعْلَمُونَ” ibaresinde قد harfinin te'kid anlamı kattığını ve ayette yer alan bilmeyi şüphe etmeksizin yakîn olarak bilme anlamına getirdiğini aktarır.⁷³ Bilindiği üzere bu harf muzâri fiile taklîl anlamı vermektedir. Lakin bağlama göre tahkîk anlamı da mevzubahis olur.⁷⁴ Besmelede⁷⁵ ve Â'la Sûresi ilk ayette isim lafzının müsemmanın anlamını ta'zim eden bir sıla olduğunu beyan eder.⁷⁶ Nur Sûresi 2. ayette zina edenin, Maide Sûresi 38. ayette hırsızın müennes ve müzekker olarak yani hem kadın ve hem erkek olarak zikredilmesinin te'kid olduğunu ifade eden görüşü paylaşır.⁷⁷

Sonuç olarak görüyoruz ki müellif ayetlerde pekiştirmeyi ve onu sağlayan harf, edat ve yapıları konu edinmiş ve yeri geldiğinde okuyucuya aktarmıştır. Örnekleri aktardığımız ayetlerde sadece bir pekiştirmeden bahsetmez. Aynı zamanda bazı yerlerde anlamın mübalağa edilmesi veya zikredilen şeyin yüceltilmesini konu edinir.

3. İsnâd

Bir ifadeyi oluşturan temel iki unsur bulunur. Bunlardan ilki ifadenin hakkında bilgi verdiği öge, diğeri ise o öge hakkında verilen bilgidir. Bu ikisi arasındaki ilişkiye isnâd denir. Birincisi müsnedün ileyh, ikincisi ise müsneddir.⁷⁸

Kurtubî tefsirde bir ifade içerisinde yer alan bu ilişkiyi farklı yönlerden ele alır. Örneğin Nisa Sûresi 4. ayette “وَأَتُوا النِّسَاءَ صِدْقَاتِهِنَّ” ifadesinde hitabın kime ait olduğu tartışmasını ele alan müfessir bu konuda hitabın eşlere veya velilere olduğu yönünde iki görüş aktarır. Kurtubî bu ayetin önceki ayet ile uyum içerisinde olması gerektiği sebebiyle hitabın eşlere olmasının daha

⁶⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 10/47.

⁶⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 12/336.

⁶⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 3/316.

⁷⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 2/291.

⁷¹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 22/195.

⁷² Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 12/390.

⁷³ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 20/439.

⁷⁴ Yûsuf es-Sîdâvî, *el-Kefâf Yuûdu Savğa Kavâidi'l-Lugati'l-Arabiye* (Şam: Dâru'l-Fikr, 1999), 1/483.

⁷⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/153.

⁷⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 22/219.

⁷⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 15/103.

⁷⁸ Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, 99; Ahmed Matlûb, *Mu'cem*, 1/201-2002; 3/254-257.

açık olacağını söyler.⁷⁹ Müellif ayette yer alan emri bir müsnedün ileyhe yönlendirme çabası içinde ele aldığı görüşleri değerlendirip ardından bağlam üzerinden bir çıkarımda bulunur.

Nahl Sûresi 2. ayette de aynı tartışmayı bu sefer daha fazla çeşitlilik ile görmek mümkündür. Ayette “يُنزِّلُ الْمَلَائِكَةَ” lafzının bazı kârilerce نَزَّلَ olarak okunup fiilin meleklere isnâd edildiğini belirten müellif bunu “مسند إلى الملائكة” olarak ifade eder. نَزَّلَ olarak fâili zikredilmeyen, نُزِّلَ olarak fâili zikredilerek ve ayette geçtiği üzere fâili Allah olarak rivayet edilen okuyuşları da aktarır.⁸⁰

Müellif cümle içerisinde cümlenin temel öğelerinin hazfinin olduğu yerleri de zikreder. Örneğin Tevbe Sûresi 1. ayette “براءة” kelimesinin muzmar ibtidânın haberi ve ref' olduğunu söyler. Mübtedâ olarak da ref' olmasının doğruluğunu aktaran müellif haberi “إِلَى الَّذِينَ” ifadesiyle belirtir.⁸¹

Görüldüğü üzere Kurtubî kıraatler çerçevesinde fiilin kime isnâd edileceğini zikretmeye çalışmıştır. Fakat نُزِّلَ kıraati için özel bir fâil paylaşmamıştır. Ayrıca mechûl olan ve okuyuşta da naib-i fâil olması hasebiyle yine müsnedün ileyhin melekler olduğunu zikretmemiştir. Buna ilaveten ilk meleklere isnâd edilen okuyuşta bunu terim ile ifade etmesi de dikkat çekicidir. Son olarak da müsned ve müsnedün ileyhin cümle içerisinde hazf olduğu durumların müellif tarafından belirtildiği örneklerle sabittir.

4. İltifât

İltifât bir anlatım içerisinde ifadenin hedefini değiştirmektir.⁸² Kurtubî tefsirinde bu konuyu farklı kavram ve anlatımlarla ele alır.

Müellif Fâtır Sûresi 9. ayette⁸³ “وَاللَّهُ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ” ifadesinden sonra gelen “فَسُقْنَاها” ibaresinin telvînu'l-hitab bağlamında olduğunu söyler.⁸⁴ Benzer bir meseleden aynı Sûrenin 27. ayetinde de⁸⁵ bahsedilir. Bu sefer “فَأَخْرَجْنَا” ibaresinin de telvînu'l-hitab bağlamında olduğunu belirtir.⁸⁶ Bu örneklerde müellifin bu kavram ile zikrettiği şey kanaatimizce iltifâttır. Anlatımdaki akış içerisinde hitabın öznesinin değişiklik gösterdiği durumlarda söz konusudur. İlk ayette ve ikinci ayette gaib bir hitaptan müttekellim bir hitaba geçiş olmuştur.⁸⁷

Kurtubî tefsirde bu kavramı kullanmadan da iltifât konusunu aktarır. Örneğin Yunus Sûresi 22. ayette “هُوَ الَّذِي يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ حَتَّىٰ إِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلِكِ وَجَرَئِينَ بِحِمِّ بَرِيحٍ طَبِيبَةٍ” ifadesinde “وَجَرَئِينَ بِحِمِّ” ibaresinin

⁷⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 6/44.

⁸⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 12/268-269. Başka örnekler için bk. Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 10/96; 8/366.

⁸¹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 10/96.

⁸² Sekkâkî, *Miftâh*, 199; Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye* (Şam: Daru'l-Kalem, 1996), 1/479.

⁸³ “وَاللَّهُ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ فَتُبِيرُ سَحَابًا فَسُقْنَاها إِلَىٰ بَلَدٍ مَّيِّتٍ فَأَحْيَيْنَا بِهِنَّ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا كَذَلِكَ النُّشُورُ”

⁸⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 17/352.

⁸⁵ “أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ ثَمَرَاتٍ مُّخْتَلِفًا أَلْوَانُهَا وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بَيضٌ وَحُمْرٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ”

⁸⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 17/373.

⁸⁷ Daha fazla bilgi için bk. Ramazan Ege, *Telvînu'l-Hitab ve İbn Kemal* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995); Ahmed Matlûb, *Mu'cem*, 1/294-303.

hitaptan gaibe bir geçiş olduğunu ve bunun Kur'ân'da ve şiirde çok olduğunu zikreder. Bu bağlamda Nâbiga ez-Zübyânî'nin (ö. 604 [?])

“يَا دَارَ مَيَّةَ بِالْعَلْيَاءِ فَالسَّنْدِ ... أَقْوَتَ وَطَالَ عَلَيْهَا سَأَلْتُ الْأَمْدِ”⁸⁸

“Ey Meyye diyarı, yükseklerde ve yüksek vadilerde... Artık bomboş kalmıştır ve onun üzerinden zaman geçmiştir” beytini paylaşır.⁸⁹

Bu durumun tersini ise Bakara Sûresi'nde zikreder. Kurtubî “Yalnız sana ibadet ederiz” ayeti ile gaib olan hitabın muhataba yönlendiğini ve bunun telvîn üzerine yapıldığını söyler. Buraya kadar sûrede Allah hakkında haber verildiğini ve Allah'ın sena edildiğini de belirtir.⁹⁰ Burada da görüldüğü üzere ilk iki örnekle farklı olarak üslubu ifade ederken sadece telvîn kelimesini zikreder.

Müellifin Abese Sûresi ilk ayette peygamberimize hitab edilirken “عَسَىٰ وَتَوَلَّىٰ” ifadesinde gaib şekilde bir lafız kullanılmasına ta'zîm açıklaması da dikkat çekicidir.⁹¹ Yani müellif burada fiilin direkt değil de dolaylı olarak 3. tekil şahıs üzerinden bir kimseye olan hitabın yüceltme anlamını belirtir. Talak Sûresi ilk ayette de peygambere “يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ” şeklinde çoğul ile isnâd edilen fiilin de yüceltme gerekçesi ile olduğunu belirtir.⁹²

Buna benzer bir durumu müellif müşahhaslaştırma üzerinden ele alır. A'râf Sûresi 191. ve 192. ayette yer alan “يُخْلِفُونَ” fiilinin ve “يُنصُرُونَ” fiilinin bu iki ayette vav ve nun harfi ile kullanılmasını ele alan müellif bu fiillerin cansız olan putlara isnâd edilmesini ele alır. Ona göre ayette zikredilen insanların putların zarar verip fayda sağlayabileceklerine inançları sebebiyle ifade bu şekildedir. Kurtubî, burada putların insan yerine konulduklarını belirtir. Buna örnek olarak Yasin Sûresi 30. ayeti (فِي فَلَكٍ يَسْبِخُونَ) ve Neml Sûresi 18. ayeti (يَا أَيُّهَا النَّعْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ) aktarır.⁹³ Bu ayetlerde akılsız varlıklara isnâd edilen fiiller aslen akıllı varlıklara isnâd edilir. Burada başka bir üslup daha bulunmaktadır: asıl muhatab olan putlara inanan insanlara uygun bir ifade ile ayet hitap etmiştir. Burada aynı zamanda bir istiâre de söz konusudur.

Görüldüğü üzere müellif iltifât konusunu okuyucuya aktarır ve bunu telvîn veya telvînü'l-hitab kavramı ile zikreder. Ayrıca bunun Arap dilinde çok kullanılan bir üslup olduğunu belirtmekten de geri durmaz. Müellif lafzî olarak hitabın yapıldığı hedeften farklı bir muhataba yapılmak istenen bir hitabı da konu edinir. Burada zikrettiğimiz örneklerde muhatab olarak değilde gaib olarak, tekil olarak değil de çoğul olarak hitabın ta'zîm anlamına geldiğini belirttiği görülmektedir. Bir de müşahhaslaştırma ile cansız varlıklara canlı varlıklarmış gibi isnâd edilen fiillerin de esas muhataplar ile iletişimin bir gereği olduğunu ifade eder.

5. Takdîm ve Te'hîr

Sıradan bir cümle kuruluşunda olması gereken yerden önceye bir ögenin alınması ve bu sebeple önüne geçtiği ögeleri gerisinde bırakan bir değişikliğe veya cümlede bir ögenin normal

⁸⁸ Ebû Amr İshâk b. Mirâr eş-Şeybânî, *Şerhu'l-Muallakâti't-Tis'a* (Beyrut: Müessesetü'l-A'lamî, 2001), 84.

⁸⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 10/474.

⁹⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/221.

⁹¹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 22/72.

⁹² Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/26.

⁹³ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 9/414-415.

zikredilmesi gereken yerden sonra getirilmesi ve böylece bazı öğelerin önüne geçmesine sebep olan bir uygulamaya takdîm-te'hîr denilir.⁹⁴

Tefsirin mukaddimesinde müellif bu konu ve 7 harf üzere nazil olma bağlamında bir görüşü aktarır. Kasım b. Sâbit es-Sarakustî'den (ö. 313/925)ve bazı âlimlerden rivayet edildiği söylenen görüşe göre yedi harf ile nazil olma lafızda yer alan 7 farklı değişime tekabül eder ve bu değişimlerden biri de takdîm ve te'hîr ile yaşanan değişimdir.⁹⁵

Müellif, ayetlerde takdîm ve te'hîrin yer aldığı düşünüşü yerlerde bu diziliş değişikliğini bildirmekle kalmamış aynı zamanda takdîrî olarak normal bir yol ile nasıl olacağını da zikretmiştir. Örneğin Tevbe Sûresi 101. ayette “وَمَنْ حَوْلَكُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ مُنَافِقُونَ وَمِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُوا عَلَى الْبَيْتِ” ifadesinde yer alan “مَرَدُوا” ibaresinin munafıkların na'tı olduğunun söylendiğini ve bu bağlamda ayette وَمَنْ حَوْلَكُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ مُنَافِقُونَ مَرَدُوا عَلَى الْبَيْتِ، وَمِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُوا عَلَى الْبَيْتِ مِثْلَ ذَلِكَ ifadesiyle bir takdîmte'hîr olduğunu aktarır.⁹⁶

Kurtubî Tevbe Sûresi 62. ayette “وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضَوْهُ” ifadesininibtidâ ve haber olup Sîbeveyhi'nin görüşü ile burada وَرَسُولُهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضَوْهُ ifadesiyle hazf olduğunu söyler. Müberred'den ise burada hazf olmadığını ve takdîm ve te'hîr olduğunu da (وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضَوْهُ وَرَسُولُهُ) aktarır.⁹⁷

Âl-i İmrân Sûresi 193. ayette “رَبَّنَا إِنَّا أَمَّاكُنَّا بِإِيمَانٍ لِيُبَادِيَ الْإِيمَانَ” ifadesinde de aynı olgudan bahseden müellif ayette takdîm ve te'hîr olduğunu ve ibarenin (إِيمَانًا مُنَادِيًا لِلْإِيمَانِ يُبَادِي الْإِيمَانَ) (İmana çağırarak bir davetçi duyduk) anlamına geldiğini belirtir. Buna örnek olarak Mücâdele 8. (كُلُّكُمْ يَوْمَ يَأْتُكُمُ الْمَوْتُ لِيَأْتِيَ كِلَابًا)، Zilzâl 4. (بِأَنَّ) (كُلُّكُمْ يَوْمَ يَأْتُكُمُ الْمَوْتُ لِيَأْتِيَ كِلَابًا) ve A'râf 43. ayetleri (الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا) zikreder.⁹⁸

Müfessir En 'âm Sûresi 60. ayette⁹⁹ ise “وهو الذي يتوفاكم بالليل ثم يبعثكم بالنهار ويعلم ما جرحتم فيه” takdîrî ile takdîm ve te'hîr'in olduğunu zikretmektedir. Kurtubî zikrettiği ögenin öne alınmasının nedeni üzerine de fikir beyan eder. Ona göre bu sebep; sabahleyin yeniden dirilmenin kendisi tarafından gerçekleştirilmesi sebebiyle “neler yaptığınızı bilen” lafzının önemini ortaya çıkarmaktır.¹⁰⁰

Fatır Sûresi 32. ayette¹⁰¹ ise müellif kendine zulüm yani kötülük edenlerin neden hayır işlerinde yarışanlardan önce zikredildiği ile ilgili “zikirde takdîmin şereflendirmeyi gerektirmediği” açıklamasını yapar ve Haşr Sûresi 20. ayette cehennem ehlinin cennet ehlinden önce zikredilmesini örnek verir. Hâlbuki önce verdiğimiz örnekte ise “önce zikredilme ile bir önem arz etme” anlamını beyan eder. Sonrasında ise müellif diğer görüşleri serdedir:

⁹⁴ Daha fazla bilgi için bk. Ahmed Matlûb, *Mu'cem*, 2/325-329; el-Haşimî, *Cevâhiru'l-Belâğâ*, 123-127; 136-137.

⁹⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/78.

⁹⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 10/351.

⁹⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 10/284-285.

⁹⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 5/476.

⁹⁹ “وهو الذي يتوفاكم بالليل ثم يبعثكم بالنهار ويعلم ما جرحتم فيه ليقتضى أجله مسمى ثم إليه مرجعكم ثم يبعثكم بما كنتم تعملون”

¹⁰⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 8/408.

¹⁰¹ “ثم أوتينا الكتاب الذين اضطفبنا من عبادنا فمنهم ظالم لنفسه ومنهم متقصد ومنهم سابق بالخيرات بإذن الله ذلك هو الفضل الكبير” (Sonra biz kullarımızdan seçtiklerimizi o kitaba mirasçı kıldık. Onlardan kimi kendine kötülük eder, kimi orta bir durumdadır, kimi de Allah'ın izniyle hayır işlerinde yarışır; işte büyük fazilet budur.)

- 1- Ayette yer alan gruplar sayıları yönünden fazladan aza doğru sıralanır.
- 2- Sonraki 3 görüş Allah'ın rahmeti ile bu grup arasında ilişki kurulması sebebini arz eder.
- 3- Hayır işlerinde yarışan grubun te'hîr edilmesi onların cennete daha yakın olması sebebiyledir. Buna örnek olarak ise Hacc Sûresi 40. ayette meşicilerin diğcr ibadethanelere göre sonradan zikredilmesi gösterilir.
- 4- Hükümdarların birkaç şeyi bir arada zikretmek istediklerinde önce en alt grubu zikrettikleri söylenir. A'râf Sûresi 167. ayette ceza verilmesinin, Şûrâ Sûresi 49. ayette kız ihşan edilmesinin ve daha önce zikredilen Haşr Sûresi 20. ayette cehennem ehlinin takdîm edilmesi bu görüş için örnek olarak verilir.

Kurtubî kendi görüşünü ise ilginç bir şekilde bir beyt ile açıklar:

“الغایات فی آخر الأمر غایة هذا الجود أنت وإنما... یوایى إلى”

“Bu çabaların gayesi sensin, sadece... İşin sonunda gayelere ulaşılır”.¹⁰²

Kanaatimizce müellif ilk zikrettiği ifadeye uygun olarak takdîm edilmesinin şereflendirme ile alakasını kurmayıp sonunda zikredilmeyi bu bağlamda değerlendirir. Üçüncü, dördüncü görüş ve müellifin görüşü ile pekiştirme sonda zikredilme ile yapılmıştır. Birinci ve ikinci zikrettiğimiz görüşlerde ise takdîm edilme dikkat çekme bağlamında değerlendirilmiştir.

Tefsirde birçok yerde görmeye alışık olunan ihtimalli bakış bu konuda da görülür. Nisâ Sûresi 73. ayette¹⁰³ “یا لیتنی کنت معهم فأفور فوزاً عظیماً” ibaresinin ardından “کان لم تکن بینکم و بینة مودة” ifadesinin gelebileceği ve bu zamanda bir takdim te'hîr olacağı belirtilmiştir.¹⁰⁴

Müfessir konunun bağlamının dışında anlatılan kıssalarda olay örgüsünde bir takdîm ve te'hîrden bahseder. Kurtubî Yahudiler ile anlatılan sığır kesme kıssasında sonradan bir adamın öldürüldüğünden bahsedilmesinin aslında o adamın sığır meselesinden sonra öldürüldüğü anlamına gelmediğini ve bunun gibi bir üslubun Kur'ân'ın başka yerlerinde de olduğunu söyler. Örnek olarak; Nuh peygamberin kıssasında da gemiye binişin önce ve helakın ise sonradan gerçekleştiği ama anlatımın bunun tersi olduğunu paylaşır.¹⁰⁵

Sonuç olarak müellif ayetlerde takdirleri ile birlikte takdîm ve te'hîr durumlarını, görüşlerini ve ihtimallerini aktarmış ve bu değişikliğin anlam üzerindeki etkisini açıklamaya çalışmıştır. Kurtubî takdîm ve te'hîri sadece cümle planında ele almamış ve aynı zamanda anlatım içerisinde yer alan değişimleri de bu minvalde değerlendirmiştir. Son örnekte ise işin doğal bağlamının dışında anlatımın olay örgüsünde yer alan bir takdîmden bahsetmiştir.

6. İcâz, İtnâb ve Müsâvât

İcâz ifade edilmek istenilen anlamı ve maksadı özlü bir şekilde ifade etmektir. Bir anlamda lafzın olduğundan daha çok anlamı aktarabilmesi durumudur. İtnab, icâzın aksine mananın olması gerekenden daha çok lafız ile ifadesidir. Müsavat ise kişinin lafzı, maksûd olunan mana ile

¹⁰² Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 17/384-385.

¹⁰³ “ولین أصابکم فضل من الله لیقولن کان لم تکن بینکم و بینة مودة یا لیتنی کنت معهم فأفور فوزاً عظیماً”

¹⁰⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 6/456.

¹⁰⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 2/176-177.

denk getirdiği ifade tarzıdır. Burada lafız ve anlam kelimedenden de anlaşılacağı üzere denk ve eşittir.¹⁰⁶

Müellif ayetleri ele alırken îcâz bağlamında olan hazf konusuna sıkça değinir. Hatta bu konuda takdîrî cümleleri de zikreder. Bunun yanı sıra bazı ayetlerin az bir lafız ile ifade ettiği îcâzî anlamları da aktarır. Biz burada daha çok hazf konusundan ziyade diğer îcâz misallerine eğilmek istiyoruz.

Örneğin A'râf Sûresi 199. ayette "حَذِّ الْعَمُوْا وَأَمُرُ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِيْنَ" ifadesinin üç mesele içermesine karşın emirler ve yasakları bağlamında şeriatın kurallarını kapsadığı söylenir.¹⁰⁷ Müellifin burada üç kelime ile kastı ayette bahsi geçen 3 maddedir. Bunlardan ilki af, ikincisi iyiliğin emri ve üçüncüsü ise cahillerden yüz çevirmedir. Dikkat edileceği üzere Kurtubî burada belâgat ilmine dair bir kavram kullanmadan ayetin îcâzî özelliğini gözler önüne serer.

Kurtubî Mâide Sûresi ilk ayeti (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ أُحْلَلْتُمْ لَكُمْ بِحَيْمَةِ الْأَنْعَامِ إِلَّا مَا يُنْتَلَى عَلَيْكُمْ غَيْرِ مُحْلِي الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ) (حُرْمٌ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ) lafızdan fazla anlam içeren ve fasih bir ifade olarak değerlendirir.¹⁰⁸ Sonrasında bu ayetin ifade ettiği anlamı açıklamaya koyulan müellif, îcâz terimini kullanmadan, bu terimin belâgat ilmi içerisinde tanımını yaparcasına ayeti değerlendirmiştir. Birde fasih olduğunu söyleyerek bu tanımını pekiştirmiştir.

Bakara Sûresi 132. ayette geçen "O halde siz ancak Müslümanlar olarak can verin" ibaresinin belâgat bir îcâz olduğu söylenmiştir. Anlamı ise Müslüman olmalarını bir mecburiyet olması ve o Müslümanlığın devam etmesinin gerekliliği olarak açıklanmıştır. Bu ayette aynı zamanda ölüm de hatırlatılmıştır ve bu sebeple îcâz olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁹ Örnekte görüldüğü üzere îcâz edilen ibare bu seferde belâgat olarak vâsfe edilip îcâz olarak tarif edilmiştir.

Kurtubî Bakara Sûresi 179. ayette yer alan "وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ" ifadenin son derece vecîz bir ifade olduğunu ifade eder. Ebu Malik'ten Süddî'nin, ondan da Süfyan'ın rivayet ettiğine göre anlamı "birbirinizi öldürmeyin" demektir. Müellif kısasın uygulanması halinde bir başkasını öldürmek isteyen insanın caydırılacağını ve kısas uygulanmasından korktuğu için öldürmek isteyen ve istenilenin hayatta kalacağını söyler ve anlamın bu şekilde olduğunu belirtir. Ayrıca Kurtubî Araplarda bir adam öldürüldüğünde iki tarafın kabilesinin onlara sahip çıktığı ve savaştıklarını bu sayede daha çok can kaybının olduğunu da ekler. Fakat bu ayet ile birlikte Allah'ın koyduğu kanunun bu savaşa engel olduğunu belirtir.¹¹⁰ Bu örnekte ise müfessir detaylı bir şekilde vecîz olarak vâsfe ettiği ifadenin anlam açılımlarını okuyucuya aktarır.

Müellif Yusuf Sûresi 25. ayette "وَاسْتَنْبَعْنَا النَّبَأَ" ifadesini âlimlerin muciz ve Kur'an'ın özlü bir anlatımı ("Rabbinin burhanını görür görmez ondan uzaklaştı ve geri döndü..." anlamında) olarak tanımladıklarını söyler.¹¹¹ Bu ifade de özlü/ihtisar tanımlamasıyla Kurtubî konumuz çerçevesinde anlaşılabilir bir açıklama yapar. Benzer bir tanımlamayı aynı Sûrenin 58.

¹⁰⁶ Kazvînî, *el-İzâh*, 139-162; Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, 195-207.

¹⁰⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, 9/418.

¹⁰⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, 7/245.

¹⁰⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, 2/411.

¹¹⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, 3/89.

¹¹¹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, 11/319.

ayetinde (وَجَاءَ إِخْوَةُ يُوسُفَ) de “kıtlık yaşadıkları vakit erzak toplama amacı ile Mısır’a geldiler” anlamında yapar.¹¹²

Kurtubî Ra’d Sûresi 31. ayette ise “وَلَوْ أَنَّ قُرَآنًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ” ifadesi için cevap cümlesinin ona açıkca delalet edilmesi sebebiyle hazf edildiğini söyler. Müellif Kur’ân’da bunun yapıldığını ve bu hazfin; îcâzî bir hazf olduğunu söyler.¹¹³ Bu açıklamadan anladığımız kadarıyla müellif hazf ile îcâz olmayı, diğer haziflerden ayırır.

Sonuç olarak müellifin kasr îcâzî diye isimlendirilen ve hazf ile olan îcâzdan tefsirde bahsettiğini görüyoruz. Bu açıklamaları kimi zaman terimlerle ve kimi zaman ise ek açıklamalar ve ayrıca vasıflandırmalar ile okuyucuya aktarmaktadır. Aynı zamanda îcâz olan bu ifadelerin detaylı açıklamalarını da yapmış olduğu örneklerden çıkarılmaktadır.

İtnâb ile alakalı ise Kurtubî’nin tefsirde bir tek yerde açıklaması geçmektedir. İnşirâh Sûresi 5. ayette “إِنَّا مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا” ifadesi ile 6. ayette “إِنَّا مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا” ibaresinde tekrar edilmesini ele alan müellif bir grup olarak vafettiği âlimlerden bu şekilde bir tekrarın te’kid olduğunu aktarır. Tekasür Sûresi 3. ve 4. ayeti buna örnek verir. Ardından Ferrâ’nın bu ayette yer alan tekrarı itnâb ve mübalağa şeklinde açıkladığını paylaşır.¹¹⁴ Ayrıca müellif, örnek verdiği Tekâsür Sûresi’nde yer alan ayetleri incelerken itnâbdan bahsetmez.¹¹⁵

Görüldüğü üzere müellif bu çeşit bir cümle hakkında sadece Ferrâ’nın açıklaması ile bir paylaşımında bulunmuştur. Diğer açılardan bakarsak itnâb üslubu içerisinde tahsis, te’kid ve i’tirâzî cümle bağlamında müellif ayetleri ele almıştır. Te’kid konusunu öncesinde müstakil bir başlık altında ele aldığımızdan sadece burada i’tirâzî cümle ve tahsîs konuları işlenecektir.

İtnâb bağlamında tefsirde ele alacağımız bir konu da i’tirâzî cümlelerdir. Kurtubî 2/229. ayette geçen “وَلَا يَجِدُ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا” ibaresinin, öncesinde yer alan “Talak ikidir” ve bir sonraki ayette geçen “Eğer onu boşarsa...” lafızları arasında bu lafızları ayıran, ara bir cümle olduğunu ifade eder.¹¹⁶ Müellif Âl-i İmrân Sûresi 130. ayette ise “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً” ifadesinin nehiy ve Uhud savaşı hakkındaki anlatım sırasında bir ara cümle olduğunu söyler.¹¹⁷

Müellif kimi zamanda bu yönde yer alan bir görüşü paylaşır. Örneğin Âl-i İmrân Sûresi 101. ayette geçen “إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُبِينًا” ibaresinin Cürçânî (ö. 471/1078-79), Mehdevî (ö. 440/1048-49 [?]) ve bu ikisi dışında bazı âlimlerin görüşü ile mu’teriz cümle olduğunu söylediklerini ve Kuşeyrî (ö. 465/1072) ile İbnü’l-Arabî’nin (ö. 543/1148) bu görüşe karşı çıktıklarını beyan eder.¹¹⁸

Daha önce te’kid başlığı altında Buruc Sûresi 10. ayette müellifin yemin ile cevabı arasına i’tirâzî cümlelerin girmesinin anlamı te’kid ettiği görüşünü burada da zikretmek gerekir.¹¹⁹ Bu bağlamda bu tür itnâb üslubuna yönlendiren i’tirâzî cümlelerin bulunduğu bağlama farklı bir açıdan da etki ettiğini müellif burada paylaşır.

¹¹² Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 11/391.

¹¹³ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 12/71.

¹¹⁴ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 22/358.

¹¹⁵ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 22/454.

¹¹⁶ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 4/73.

¹¹⁷ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 5/310.

¹¹⁸ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 7/92.

¹¹⁹ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 22/195.

Kurtubî i'tirazi cümleler ile ilgili öncelikle hangi iki ifadeyi ya da hangi anlatımı ayırdığını zikreder ve ayırma işlemi ile bu cümleyi vasfeder. Bu konuda yer alan görüşleri de aktarır. Ayrıca son örneğimizde görüldüğü üzere bağlama kattığı pekiştirme anlamını da ifade eder.

Kurtubî, tefsirde tahsîsten bahseder fakat bu konu ile itnâb bağlamında bir değerlendirmede bulunmaz. Örneğin o “وَمَا أُنزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ” Bakara Sûresi 102. ayette (وَأَتَّبِعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ) Harut ve Marut'un (على مَلِكٍ سُلَيْمَانَ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّخْرَ وَمَا أُنزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ şeytanlardan bedel olduğunu aktarır fakat bu iki kelimenin nasıl çoğul olan Şeytan kelimesine bedel olabildiğini sorar. Bunun cevabının 3 türlü olduğunu bildirir.

Bu cevaplardan dikkati çeken şu şekildedir: Harut ve Marut'un zikri anlatımın hususileştirilmesidir. Buna örnek olarak Rahman Sûresi 68. ayeti (فِيهِمَا فَكَاهَةٌ وَخَلٌّ وَرَمَانٌ) zikretmiş ve Araplarda bu kullanımın sık olduğunu söylemiştir.¹²⁰ Görüldüğü üzere müellif zikrettiği cevaplar içinde tahsis edilmeye de paylaştırmıştır.

Kurtubî Bakara Sûresi 173. ayette geçen (إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ) ibaresinde “إِنَّمَا” lafzının hasr amaçlı olduğunu, olumlu ve olumsuz anlamı içerdiğini yani kapsamındaki olumlu anlam ile kapsam dışında kalanları olumsuz anlamı ile aktardığını söyler. Ayette ise haram kılınanların münhasıran aktarıldığını da ifade eder. Müfessir önceki ayette yer alan “ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ ” ifadesinin genel bir mübahlık ve sonra hasr üslubunu ikame eden bu edat ile tahsis olduğunu zikreder.¹²¹

Müellif Tevbe Sûresi 41. ayetten¹²² sonra 42. ayette¹²³ yer alan ifadenin münafıkları kastettiğini anlatmakta, bu şekilde bir ifade tarzının Arapların bir üslubu olduğunu zikretmektedir. Bu üslupta, önce bir grubun genelinden bahsedilmesinin ardından onların bir kısmı hakkında ifadeler zikredildiğini aktarmaktadır. Kurtubî bu üsluba Kur'ân'dan örnekler de paylaşmaktadır; Meryem Sûresi 71 ve 72. ayetlerde¹²⁴ ilk ayette konu kıyamet iken ikinci ayette ise cehennem olmaktadır.¹²⁵ Dikkat edileceği üzere bu ayeti ele alırken müellif zikrettiği tahsis durumunu Arap dilinde yer alan bir üslup olarak tanıtır.

Hucurât Sûresi 11. ayette ise (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرُ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَى أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءِ عَسَى أَنْ يَكُنَّ) kadınların ayrı bir şekilde zikredilmesini ele alan müellif bunun sebebinin kadınların çok dalga geçmeleri olarak açıklar.¹²⁶

¹²⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 2/282.

¹²¹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 3/22.

¹²² “انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ” (Kolay da olsa zor da olsa sefere çıkın ve mallarınızla canlarınızla Allah yolunda cihad edin. Bilerseniz, bu sizin kendi iyiliğinizdir.)

¹²³ “لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَاتَّبَعُوكَ وَلَكِنْ بَعَدَتْ عَلَيْهِمُ السُّمَّةُ وَسَيَجْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ” (Kolay elde edilecek bir kazanç ve kısa bir yolculuk olsaydı mutlaka peşinden gelirlerdi; fakat o meşakkatli yol onlara uzun geldi. Bir de kalkıp, "Gücümüz olsaydı inanın ki sizinle beraber sefere çıkardık" diye Allah'ın adına yemin edecek, böylece kendilerini helâke sürükleyecekler. Oysa Allah onların yalan söylediklerini elbette biliyor.)

¹²⁴ “وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَىٰ وَارِدْهَا كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا” (İçinizden, oraya varmayacak hiçbir kimse yoktur. Bu, rabbinin kesinleşmiş bir hükmüdür.) “مَنْ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثًّا” (Sonra biz kötülükten sakınanları (cehennemden) esirgeriz; zalimleri de diz üstü çökmüş olarak orada bırakırız.)

¹²⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 10/226.

¹²⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 19/388.

Bu örnekte de Kurtubî genel bir hitaptan sonra ayrı ve özel bir şekilde hitap edilmeyi söz konusu gruba ait bir özellik olarak açıklamaya çalışır.

Sonuç olarak müellif, ayetlerde yer alan tahsis konularını zikreder ve bunu bir üslup konusu olarak tanıtır. Son örnekte ise bu şekilde bir kullanımın nedenini paylaşır.

7. Kasr

Kasr, hasr veya istisna bir anlamı bir şeye tahsis etmede kullanılan bir üsluptur. Farklı şekillerde bu anlam tesis edilir; olumsuzluk edatlarının ardından istisna edatları getirilmesi, sadece bir edat veya harf getirilmesi ve ma'mülün amilinin önüne geçtiği durumlar bunlardandır.¹²⁷

Kurtubî istisna konusuyla ilgili ayetleri ele alırken daha çok munkatî' ve muttasıl olmak üzere istisnanın iki çeşidi üzerinde durur. İstisna cümlesinin iki tarafının birbiriyle ilişkilerini okuyucuya aktarmak ister. Örneğin Tevbe Sûresi 4. ayette geçen "إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ" lafzının muttasıl istisna ve anlamın "أن الله برئ من المشركين إِلَّا مِنَ الْمُعَاهِدِينَ فِي مَدَّةِ عَهْدِهِمْ" (Allah'ın anlaşmaları süresince anlaşmalı olduklarınız istisna olmak kaydıyla müşriklerden berî olması) şeklinde olduğunu söyler. Müfessir birde munkatî' istisna olduğunu söylediğini ve o zaman anlamın "أن الله برئ مِنْهُمْ" (Allah müşriklerden beridir fakat anlaştığınız ve sözlerine bağlı kalanlara sözleşmelerin gereğini yerine getirin) şeklinde geleceğini aktarır.¹²⁸

Örnekte görüleceği üzere tefsirde ayetin anlamının ortaya konulması bağlamında istisna edatı ile ayrılan bu üslubun iki tarafının aynı veya farklı olması esas konudur. Bu iki duruma da uygun anlam zikredilmiştir.

A'râf Sûresi 11. ayette istisnayı ele alan müellif onun taraflarının aynı olup olmadığı hususunda bir tartışma olduğunu belirtir. Ayette "فَسَجِدُوا إِلَّا إِنْ لَيْسَ لَكُمْ بِكُنُوفٌ مِنَ السَّاجِدِينَ" lafzında yer alan istisnanın taraflarının birbirinin cinsinden olmadığını söyleyen müellif, tam tersini söyleyenlerin olduğunu ve bu konuda tartışma olduğunu söyler.¹²⁹ Esas mesele şeytanın ve secde edenlerin aynı varlık olup olmamasıdır.

Kimi zaman da müellif bu yönüyle istisnanın çeşidini belirtir. Örneğin, 2/78. ayette "لَا يَأْتِيَنَّكَ السَّيِّئَاتُ إِلَّا بِإِذْنِهِ" ifadesinde yer alan "إِلَّا"nın anlamında ve ibarenin munkatî' istisna olduğunu söyler. Örnek olarak Nisa Sûresi 157. ayeti zikreder (مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظُّلُمِ). Ayrıca en-Nabiga'dan

"خَلَقْتُ مِثْلًا غَيْرَ ذِي مَثْنَوِيَّةٍ ... وَلَا عِلْمَ إِلَّا حُسْنَ ظَنٍّ بِصَاحِبٍ"¹³⁰

"İstisnam olmadan yemin ettim...Bir arkadaş hakkında hüsn-i zandan başka bilgi yoktur" beytini paylaşır.¹³¹ 5/13. ayette de¹³² "إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ" lafzının muttasıl istisna olduğunu belirten

¹²⁷ Daha fazla bilgi için bk. el-Kazvîni, *el-Îzâh*, 98-107; el-Haşimi, *Cevâhiru'l-Belâğâ*, 165-173; Cürcânî, *el-Hâşiyetü ale'l-Mutavvel*, 236-249; İsmail Durmuş, "İstisna", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı 2001), 23/388-390.

¹²⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 10/107.

¹²⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 9/163.

¹³⁰ Ebû Ümâme Ziyâd b. Muâviye b. Dabâb b. Câbir en-Nâbiga ez-Zübyânî, *Dîvan*, thk. Abbâs Abdîs-Sâtîr (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009), 29.

¹³¹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 2/217.

¹³² "وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَائِنَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ"

müellif bu ibareden hemen önce cerr harfine muttasıl zamirden (مِنْهُمْ) istisna olduğunu ifade eder.¹³³

İstisna edatı tefsirde ele alınırken müellif yapısal konulara da değinir. Örneğin Tevbe Sûresi 32. ayette “وَيَأْتِي اللَّهَ إِلَّا أَنْ يُنِيمَ نُورُهُ” ifadesinde olumsuzluk ifade eden bir harf olmadan لا'nın nasıl kullanıldığını sorgular. صَرَبْتُ إِلَّا زَيْدًا cümlesinin mümkün olmadığını hatırlatır. Müfessir Ferrâ'dan bir ifadeye لا'nın dâhil olmasını cümlede bir çeşit olumsuzluk olduğu düşüncesini nakleder. Buna karşın Zeccâc'dan olumsuzluk ve gerçekliğin ifadesinde çeşitlilik olmayıp olumsuzluk edatlarının tek bir grup şeklinde belli olduğunu ifade ettiğini ve ayette geçen fiil ile birlikte Arapların hazifte buldukları cevabını aktarır (Takdir: (وَيَأْتِي اللَّهَ كُلَّ شَيْءٍ إِلَّا أَنْ يُنِيمَ نُورُهُ).

Bu görüşlere ilaveten Ahfeş el-Asgar'dan (ö. 316/928 [?]) bu fiilde yasaklama ve men etme anlamı olup nefye benzediğini ve Nehhâs'ın bu görüşü makbul bulduğu aktarılır. (el-Mütelemmis'in ö. 569 veya 580) Bu bağlamda:

“وَهَلْ لِي أُمَّ غَيْرَهَا إِنْ تَرَكْتُهَا ... أَبِي اللَّهُ إِلَّا أَنْ أَكُونَ لَهَا ابْنًا”¹³⁴

“Benim ondan başka bir annem var mı ki, ben onu terk edecek olursam Allah benim, onun oğlu olmamdan başka bir şeyi de kabul etmiyor”

beyti paylaşılır.¹³⁵

Enbiyâ Sûresi 101. ayette ise “إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ” ifadesinde müellif istisna anlamının olduğunu söyler. Hatta (bazı ilim adamları olarak tarif ettiği bir gruptan) ayetin başında yer alan إِنَّ'nin لا olarak kullanıldığını paylaşır.¹³⁶

Sonuç olarak Kurtubî istisnanın taraflarının aynı olup olmaması üzerinde daha çok durur. Ayrıca bu bağlamda istisnanın munkatı' veya muttasıl olduğunu da belirtir. İstisnanın yapılışında yapısal yönüyle değerlendirmeleri de aktarır.

Sonuç

Kurtubî tefsiri içerisinde genel anlamda belâgata dair meselelere, nispeten daha az rastlanmaktadır. Müellif belâgati sadece bir bilim olarak değerlendirmemekte aynı zamanda amacı olan bir yetenek olarak görüp belâgî zevklerle konuya yaklaşmaktadır.

Tefsirde meânî ilmüne yer veren müellif iltifat sanatına telvîn veya telvînü'l-hitab terimleri ile işaret etmeyi tercih etmektedir. Takdîm-te'hîr konusunun kapsamına sadece cümleyi almayıp anlatı yönüyle cümleleri değerlendirmektedir. Müfessir bazı ayetleri îcâz olarak nitelemekte ayetin az bir lafız ile ifade ettiği anlamları tafsilatı ile aktarmaktadır.

Haberî ve inşâî cümlelerin tümüyle ilgili tefsirde malumat bulunmamaktadır Fakat müellif bu tarz cümlelerin çeşitleri ve anlamları üzerinde durur. Müellif pekiştirme konusunu da

¹³³ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 7/382.

¹³⁴ Ebû Saîd Abdülmelik b. Kureyb el-Asmaî el-Bâhilî, *el-Asma'iyât*, thk. Abdusselam Muhammed Harun (Dâru'l-Maarif, Beyrut, ts.), 90, 245.

¹³⁵ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân* (b.y.: Dâru'l-Mısriyye, ts.), 1/433; Ebû Ca'fer en-Nehhâs Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl b. Yunus el-Murâdî, *İ'râbü'l-Kur'ân*, thk. Abdü'l-Mun'im Halîl İbrahim (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, ts.), 2/116; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 10/178-179.

¹³⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 14/293-294.

tefsirinde ele alır ve sadece bu üslubu anlatmaktan ziyade mübalağa ve yüceltme anlamları üzerinde de durur.

İsnad konusuna değinecek olursak müellif okuyuşlar çerçevesinde muhtemel ilişkiler üzerinde durmuş ve fiilin isnadı konusunda farklı görüşleri tefsirinde zikretmiştir. Hatta bu durumların ta'zîm anlamına gelebileceğini ifade etmiştir. Bu konuda önemli bir diğer husus; müşahhaslaştırma ile cansız varlıklara canlı varlıkları gibi isnâd edilen fiillerdir. Bunun muhatabın zihnine uygun bir iletişim olduğunu tespit etmiştir.

Müellif takdîm ve te'hîr durumlarını, görüşlerini ve ihtimallerini aktarmış ve anlam odaklı bir değerlendirme yapmıştır. Ayrıca konuyu aynı zamanda anlatım içerisinde yer alan değişimler olarak da işlemiştir. Kurtubî i'tirazî cümleler konusunda ise bu yapının hangi cümleleri veya hangi anlatımı ayırdığını zikrederken aynı zamanda pekiştirme anlamından da bahseder. Tahsisi ise bir üslup konusu olarak tanıtır.

Tefsirde kasr îcâzı diye isimlendirilen ve hazf ile olan îcâz hakkında açıklamalar görülür. Bu açıklamalar kimi zaman terimlerle ve kimi zaman ise ek açıklamalar ve ayrıca vasıflandırmalar ile okuyucuya aktarılır ve îcâz olarak sınıflandırdığı lafızlar kapsamlı bir şekilde açıklanır. İstisnânın taraflarının aynı olup olmaması üzerinde çok durulur. Munkatî' veya muttasıl olduğu da belirtilir.

Sonuç olarak belagat konusu tefsirde çok detaylı ve kapsamlı işlenirse de üzerinde durulması elzem bir olgudur. Müellif tefsirin amacı gereği ayetleri açıklamak için bu konulara değinmiştir. Filolojik nitelik taşıyan Kurtubî Tefsiri'nin meânî ilminin tüm konularına dair açıklamaları olmasa da, bu ilme verdiği önem yukarıda zikredilen görüşleri hesaba katıldığı zaman gözden kaçmamalıdır. Zira bizzat kendisi bu ilmin konularını Kur'ân'ı anlamak için gerekli görmüştür.

Kaynakça

- Altıkulaç, Tayyar. "Mehdevî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 14 Ekim 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehdevi>
- Asmaî, Ebû Saîd Abdülmelik b. Kureyb el-Bâhilî. *el-Asma'ıyyât*. thk. Abdusselam Muhammed Harun. Beyrut: Dâru'l-Maarif, 1993.
- Cârimî, Ali - Emin, Mustafa. *el-Belâgatü'l-Vadîha*. b.y.: Daru'l-Maarif, ts.
- el-Cürcânî, Seyyid eş-Şerif. *el-Hâşiyetü ale'l-Mutavvel*. thk. Reşid A'radî Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, 2007.
- Durmuş, İsmail. "İstisna". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 23/388-390. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Ege, Ramazan. *Telvînu'l-Hitab ve İbn Kemal*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995.
- el-Ferrâ', Ebû Zekerıyyâ Yaḥyâ b. Ziyâd ed-Deylemî. *Me'ânî'l-Kur'ân*. Mısır: Dâru'l-Mısriyye, ts.
- Habenneke, Abdurrahman Hasan el-Meydânî. *el-Belâgatü'l-Arabiyye*. Şam: Daru'l-Kalem, 1996.
- Hacımüftüoğlu, Nasrullah. "*Abdülkâhir el-Cürcânî*". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 14 Ekim 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdulkahir-el-curcani>
- Haşimî, Ahmed. *Cevâhiru'l-Belâğa*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriye, 1999.

- İbn 'Atiyye, Ebû Muhammed 'Abdulhaq b. Ğâlib b. 'Abdirrahman b. Temmâm el-Endelûsî. *el-Muḥarreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*. thk. 'Abdusselâm 'Abduşşâfi Muhammed. Beyrut: y.y., 1422.
- el-Kazvîni, el-Hatib. *Îzâh fî Ulumi'l-Belâga*. Beyrut: Daru'l-Mektebeti'l-İlmiyye, 2003.
- el-Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân ve'l-Mübeyyinü limâ Tazammenehû mine's-Sünneti ve Âyi'l-Furkân*. 24 Cilt. thk. Abdullah b. Abdi'l-Muhsin et-Türkî. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2006.
- Matlûb, Ahmed. *Mu'cemu'l-Mustalahâti'l-Belâgiyye ve Tetavvuruhâ*. Bağdat: Matba'atu'l-Mecme'l-'İlmi'l-'Irâkî, 1983.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *en-Nüket ve'l-Uyûn*. thk. İbnu Abdi'l-Maksûd b. Abdi'r-Rahîm. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- en-Nâbiga, Ebû Ümâme Ziyâd b. Muâviye b. Dabâb b. Câbir ez-Zübyânî. *Dîvan*. thk. Abbâs Abdîs-Sâtîr. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.
- Nehâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâil b. Yunus el-Murâdî. *Îrâbü'l-Kur'ân*. 4 Cilt. thk. Abdü'l-Mun'im Halîl İbrahim. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1431.
- Özdemir, Mehmet. *Endülüs Müslümanları (Siyasi Tarihi)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017.
- Özdemir, Mehmet. *Endülüs Müslümanları (Kültür ve Medeniyet)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017.
- Özdoğan, M. Akif. "Arap Dilinde Muhâtabı İkna Etme Açısından Haberî Cümlede Tekîd Edatlarının Rolü". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (01 Haziran 2011), 1-32.
- Sekkâkî, Ebu Yakub Yusuf İbni Ebi Bekr Muhammed b. Ali. *Miftâhu'l-Ulûm*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987.
- Sîdâvî, Yûsuf. *el-Kefâf Yuûdu Savġa Kavâidi'l-Lugati'l-Arabiyye*. Şam: Dâru'l-Fikr, 1999.
- Sîbeveyhi, Ebû Bişr 'Amr b. 'Oşmân b. Kânber el-Hârişî. *el-Kitâb*. thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn. 4 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1408/1988.
- Şeybânî, Ebû Amr İshâk b. Mirâr. *Şerhu'l-Muallakâti't-Tis'a*. Beyrut: Müessesetü'l-A'lamî, 2001.
- Tülücü, Süleyman. "Ma'Mer b. Müsennâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 14 Ekim 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mamer-b-musenna>
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Sarfe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 8 Ekim 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sarfe>